

godina XXXI • broj 3 • Split 1996
UDK 215, ISSN 0352-4000

UDK: 23/28

KRŠĆANSTVO I KRISTIANIZAM

Nikola Eterović, Rim

Ponekad je dovoljan i mali povod da bi čovjek zabilježio misli kojima se dugo bavio i u glavi ih prebirao, razmišljajući o naravi kršćanstva, o mnogim pokušajima da se društvo pokršćani, od kojih su neki više ili manje uspjeli, a drugi su doživjeli neuspjeh.

Povod ovim razmišljanjima je članak gosp. Mirka Đorđevića "Srpski kaleidoskop",¹ objavljen u reviji *Nova Europa*.² On uvodi u razumijevanje duhovne drame koja se odigrava u Srbiji, te preko nje na cijelom prostoru jugoistočne Europe. Neke od njegovih tvrdnji vrijedne su barem kratkoga spomena.

Mirko Đorđević tvrdi da su srpski komunisti, današnji nacionalisti, preko jugoslavenske vojske, razbili Jugoslaviju.³ U Srbiji se već dva stoljeća sukobljavaju dvije duhovne i kulturne težnje, jedna bizantinska, slavenofilska ili tradicionalistička, i druga zapadnjačka ili moderna. Danas je očito u prednosti ona prva. Srpski je narod bio "pet stoljeća pod turskim jarmom", u pravom srednjem vijeku, te nije prošao kroz renesansu u moderno razdoblje povijesti. Za Srbe je srednji vijek praktički trajao do početka XIX. stoljeća u koje su ušli vođeni nepismenim kneževima, poput Obrenovića i Karađorđevića.

¹ Radi se o predavanju održanom u Milanu, 14. listopada 1995. u Kulturnom središtu "San Fedele".

² *La Nuova Europa*, međunarodna kulturna revija, Bergamo, godina 5, broj 1 (265), siječanj-veljača 1996, str. 89-102.

³ "Treba znati da nitko nije bio nedužan u svim ovim događajima, ali samo su srpski komunisti - današnji nacionalisti - bili u stanju razbiti Jugoslaviju i to su učinili jer su imali u ruci jugoslavensku vojsku, Titovu policiju", str. 100.

Vrijedi se zaustaviti na Đorđevićevom razmišljanju o kršćanstvu i o njegova nazočnosti u Srbiji. Đorđević podsjeća da u srpskom jeziku ne postoje točni izrazi kojima bi se razlikovala stvarnost kršćanstva od njegova naličja. To jest ne postoje riječi kojima se, kao u talijanskom jeziku označuje razlika između "cristianesimo" i "cristianità". U srpskom se oba termina prevode riječju hrišćanstvo, što izaziva pomutnje i nesporazume. Prema piscu, na takav je način, tijekom XIX. stoljeća, čak rad i djelo Svetoga Save pretvoreno u "ideologiju u nacionalističkom ili štoviše u šovinističkom duhu"⁴, te se to svetosavlje izjednačuje s kršćanstvom.

Doista, za razliku od istaknutih jezika Zapadne Europe, ne samo u srpskom nego uopće u slavenskim jezicima, uključujući i hrvatski, ne postoje posebne riječi za pojmove "cristianità" i za "cristianesimo". Osim već navedenog talijanskog izraza, označimo odgovarajuće riječi u roman-skim jezicima za "cristianità": španjolski "cristianidad", za razliku od "cristianismo"; portugalski "cristandade", različito od "cristianismo", kao i u francuskom "chrétienté" različito od "christinisme". U engleskom se u smislu talijanskog "cristianità" upotrebljava "chriestendom" a u njemačkom "Christentum".

Donekle se može razumjeti da takav pojam nije jasno izražen posebnim riječima u pretežno pravoslavnim zemljama, u kojima se nije niti teoretski potpuno razjasnilo narav odnosa između Crkve i države. Začuduje pak da on nedostaje i u zemljama srednje i istočne Europe, s većinskim katoličkim stanovništvom, to jest u Poljskoj, Hrvatskoj, Sloveniji, Slovačkoj, Češkoj, itd., gdje je ta razlika odavno prisutna u teoriji i praksi. Naime u tim zemljama Crkva želi biti slobodna od političkih vlasti s kojima je spremna surađivati u traženju općeg dobra pučanstva.

Razlika između "cristianesimo" i "cristianità" došla je do izražaja u novije vrijeme, posebno nakon Drugoga svjetskog rata, u doba vladavine komunizma u svim slavenskim zemljama. Jedan od razloga za nepostojanje izraza "cristianità" u slavenskim jezicima vjerojatno se nalazi u činjenici da je komunistički režim blokirao normalni razvoj društvenih zajednica u tim zemljama, namećući im totalitarni sustav vrijednosti. Osim nemogućnosti da se razvije demokracija, kršćanstvo je bilo prisiljeno boriti se za goli opstanak. Osim toga, nisu postojali uvjeti nesmetanog širenja sekularizacije društva koja katkad može donijeti i korisna dostignuća u društvenoj i vjerskoj svijesti građana, dok ne preraste u sekularizam, koji je radikalno suprotan bilo kakvoj religiji. U tim uvjetima socijalističkog društva, kršćani nisu vjerojatno bili ponukani razmišljati o izvornom kršćanstvu koje vazda ostaje životno nadahnuće pojedinaca i društvene zajednice, za razliku od izvanjskog oblika izražavanja kršćanske vjere koja, u krajnjim slučajevima, može dovesti i do njezine negacije.

Što zapravo znači "cristianità"? Iako izraz nije jednoznačan, moglo bi se govoriti o njegovu pretežno dvostrukom značenju, povijesnom i ideološkom.

U prvom redu, to je povijesni izraz kršćanstva u zemljama srednje i Zapadne Europe, od Španjolske do Poljske, te od Baltičkih zemalja do Mediterana. Od VIII. do XV. stoljeća to područje sačinjava zemljopisnu

⁴ Ibid., str. 96.

cjelinu u kojoj je ostvarena homogenizacija rimskog kršćanstva. Razmjena s drugima bila je veoma ograničena ili nemoguća, na Istoku zbog raskola pravoslavnih zemalja, a na jugu zbog islamskog prodiranja u Afriku. Ujedinjujući element uzet je od kršćanstva, ili bolje rečeno "od 'kršćanske' kulture, ideologije i politike".⁵ Postojalo je uvjerenje da su one dosljedno izvedene iz dominirajućega kršćanstva. Građani ovih zemalja osjećali su se dugo vremena, zbog same biološke pripadnosti, pravim kršćanima. Oni koji su se odvajali, postali bi heretici a oni koji su bili izvan toga kršćanskog prostora, bili su pogani. Jedino su židovi bili tolerirani.

Drugi smisao izraza koji mu upotpunjuje značenje moguće je obrazložiti razmišljanjem Jacquesa Maritaina (1882-1973). On se nadovezuje na pojmovnu razliku koju je bio uveo Sören Kierkegaard (1813-1855) između "cristianesimo" i "cristianità"⁶, kritizirajući službenu luteransku Crkvu u rodnoj Danskoj, optužujući je da je kriva za izdaju kršćanstva svodeći ga na puki konvencionalizam i formalizam.⁷ Jacques Maritain istu razliku nalazi između katolicizma i katoličanstva ("cattolicesimo" i "cattolicità"). Prvom riječi, katolicizam, označava autentičnost poruke Objave, drugom katoličanstvo, njezin povijesni oblik koji joj ljudi zadaju tijekom vremena i koji se mijenja. Kritike i neprihvatanje odnose se na katoličanstvo u kojemu je prisutna i grešnost ljudi, njihova ograničenja i nedosljednosti, a ne na katolicizam koji je "iskustvo vjere", dok je "katoličanstvo etničko-kulturno određenje".⁸ Analoški, izrazom "cristianesimo" označuje se izvornu objavu Isusa Krista te vjersko iskustvo koje iz nje proizlazi, izvorno iskustvo kršćanske vjere a pojmom "cristianità" njezino povijesno oblikovano izražavanje.

Zbog upotrebe što točnije terminologije, bilo bi dobro uvesti i u hrvatski jezik posebni izraz za "cristianità". Slijedeći razliku između katolicizma i katoličanstva, čini se da bi to mogla biti riječ kristianizam.⁹ Sama riječ može biti višeznačna, zavisno od konteksta u kojemu se upotrebljava. Za razliku od kršćanstva, riječ kristianizam upućuje na sustav, koji je povijesno postojao a danas je iščeznuo kao cjeloviti svjetonazor, u kojem je bilo prirodno da svaki građanin bude vjernik od rođenja. Bilo bi negativno ako bi se, na primjer, ovaj zatvoreni sustav kristianizma željelo neizmjenjeno prenijeti u današnje društvo. Ipak neke se njegove karakteristike mogu i danas pojaviti u crkvenoj i uopće ljudskoj zajednici.

⁵ Giuseppe Alberigo, *Cristianesimo*, u: Enciclopedia Europea, volume III, Garzanti, 1977, str. 897.

⁶ Battista Mondin, *Cattolicesimo*, u: Dizionario enciclopedico di filosofia teologica e morale, Editrice Massimo, Milano 1989, str. 128.

⁷ U prvom smislu, Kierkegaard upotrebljava riječ "cristianesimo", u drugom pak "cristianità". Sören Kierkegaard nije bio mnogo poznat ni cijenjen za vrijeme života, te neposredno nakon smrti, kao da su njegova razmišljanja bila preuranjena za suvremenike. Tek nakon Prvog svjetskog rata njegova je misao otkrivena kao veoma suvremena, i njegova djela prevedena na gotovo sve svjetske jezike. Usp. Battista Mondin, *Kierkegaard*, u: ibid., str. 403.

⁸ Battista Mondin, *Cattolicesimo*, u: ibid., str. 129.

⁹ U hrvatskom jeziku postoje brojni izrazi koji završavaju na izam: feudalizam, kapitalizam, marksizam, idelizam, racionalizam, nacionalizam. Oni mogu označavati društveni sistem, filozofski sustav, oblik društvene pojave.

Kristijanizam potom može postati zgodan izraz za kritičko vrednovanje pretežno negativnih tendencija u društvima u kojima su kršćani brojčana većina i kao takvi su pozvani učiniti što kršćanskom društvu zajednicu. Ponekad se tim izrazom mogu označiti običaji ili vrijednosti koje su u nastanku bile usko povezane s kršćanstvom ali su se tijekom povijesti od njega udaljile. Zoran primjer imamo u slavljenju vjerskih blagdana, primjerice Božića, u sekulariziranim sredinama. Božić je neradni dan, ljudi se odmaraju, rado šalju i primaju čestitke, okite bor, svečano se obuku i jedu, ali vjerski gotovo ništa ne doživljavaju. Bez toga vjerskoga nadahnuća, blagdan Božića se prazni i nakon određenog vremena sve vanjske manifestacije postaju suvišne. Kada čovjek počne razmišljati, ponukan je vratiti se na izvor blagdana, da bi ga vjerski osmislio, ili prestati i s vanjskim znacima fešte koji mu više ništa ne govore.

Stvarnost je često složenija, pa se ne smije ni ta vanjska vjerska obilježja jednostavno odbaciti. Doista ona u prelaznom vremenu mogu poslužiti kao sredstvo nove evangelizacije, osmišljena u vjerskom smislu blagdana, u našem slučaju ponovnoga susreta sekulariziranog čovjeka s rođenim Bogo-čovjekom Isusom Kristom.

Dakle nema kršćanstva bez kristijanizma kao što nema vjere bez religije. Kršćanstvo u tome slijedi primjer svoga Utemeljitelja, Isusa Krista koji, utjelovivši se, postaje čovjekom te je navijestio Blagu vijest na ljudima dostupan način: riječima, prisposobama, gestama, slikama, primjerom. Svaki govor o Bogu nužno se zaodijeva u pojmove i u riječi koje postaju svojevrсни simboli. Simboli su prikladni za shvaćanje vjerske istine te za njezino prenošenje drugima. Ali Bog je neizreciv i nedokučiv. Zbog toga su i ti simboli nedostatni. Upućuju na ono što ih nadvisuje. Dakle, vjera ne može postojati bez religije, iako među njima postoji dijalektični odnos neprekidnog traženja ravnoteže. Uostalom Izrael, boreći se da sačuva pravu vjeru, tijekom cijele svoje povijesti tražio je tu ravnotežu. "Od samoga početka, vjera je Izraela bila borba protiv religije u samoj religiji i preko nje."¹⁰

Kristijanizam, dakle, postaje problematičan kada se jedan oblik vjerskoga izraza, jedno vrijeme prožeto kršćanskim principima, jedna simbologija okameni te pretendira da izražava cijelo bogatstvo kršćanstva, ne shvaćajući dovoljno da se radi o tajni koja nadilazi i relativizira sve i svaki vjerski izražaj.¹¹

Razlika između kršćanstva i kristijanizma važna je za vjernike ali i za sve one koji se bave religijom. Ona je korisna i njihovim sociološkim istraživanjima jer im omogućuje da ne strpaju sve u isti koš, izraze izvornog kršćanstva i pojavnosti kristijanizma. Takva razlika bila bi korisna i Srđanu Vrcanu, ali je on, na žalost ne poznaje, i u svom članku *Religija, Crkve i postjugoslavenski rat*¹² stavlja na istu razinu sve tri vjere, kato-

¹⁰ Tako označuje odnos vjere i religije Henri de Lubac, služeći se riječima Paula Ricoeura, u *La foi chrétienne. Essai sur la structure du Symbole des Apôtres*, Aubier-Montaigne, Paris 1969, str. 156.

¹¹ Usp. André Boland, *Royaume de Dieu*, u: Dictionnaire de Spiritualité, Beauchesne, Paris 1988, str. 1026-1097.

¹² Srđan Vrcan, *La religione, le chiese e la guerra post-jugoslava*, Concilium, Editrice Queriniana, Brescia 1995, br. 6, str. 91-102.

ličku, pravoslavnu i islamsku, rasprostranjene na područjima jugoistočne Europe, smatrajući ih gotovo jednako odgovornima za rat u bivšoj Jugoslaviji. Čini se da je temelj Vrcanove kritike sama religija kao takva, prije nego što je promatrana kao katolička, pravoslavna ili islamska. U tome on polazi od marksističke odbojnosti prema vjeri i svim vjerskim očitovanjima, koja smatra u krajnjem obliku opijumom naroda.¹³ To dakle znači da marksistička kritika religije nije umrla s marksizmom, društvenim sustavom koji je upravo od tako shvaćene religije izgradio jedan od svojih stožera na kojemu je mislio nadživjeti povijest.

Razlika između kršćanstva i kristijanizma važna je i za razumijevanje uloge vjere u sadašnjem ratu u našim krajevima, koja je, barem što se tiče, Katoličke crkve, sasvim pozitivna. Time se ne želi reći da nije bilo posvuda i one negativne uloge, kristijanizma, i to, na žalost, posebno u pravoslavlju.

Zaustavljajući se pak na Katoličkoj crkvi, da bi se naglasilo pozitivnu ulogu vjere u domovinskom ratu, dovoljno je spomenuti pohod pape Ivana Pavla II. Zagrebu i njegovu evandeosku poruku: "Tražiti oprostjenje i oprostiti", ponavljano u mnoštvo varijacija. Već bi u tome dobronamjeran promatrač prepoznao pozitivnu ulogu vjere, prisutnost kršćanstva u našoj Crkvi i posredno u društvu. Taj poklik Pape bio je i prije na ustima i u srcu vodećih ljudi Crkve u Hrvata i usmjerivao je njihova zauzimanja za prestanak nametnutoga rata i postizanje pravednoga mira. Što se tiče Bosne i Hercegovine, dovoljno je spomenuti banjalučkog biskupa, Franju Komaricu, koji evandeoskom upornošću svjedoči djelotvornost kršćanske ljubavi i prema progoniteljima te mogućnost zajedničkog života ljudi raznih naroda, kultura i vjera. U isto vrijeme, Katolička crkva osniva školu u Sarajevu u kojoj su katolička djeca zajedno s pravoslavnom i muslimanskom, znak spremnosti Crkve da živi i djeluje u multietničkom i multi-religioznom društvu.

Nadati se da će ova razmišljanja omogućiti bolje razumijevanje utjecaja kršćanstva i na društvena zbivanja. Ispravno je govoriti o kršćanskom društvu ako je ono utemeljeno i na kršćanskim vrijednostima, o kršćanskoj filozofiji ako je nadahnuta na kršćanstvu, o kršćanskoj kulturi

¹³ Vrcan vrednuje ulogu religija i Crkava posve negativno kad kaže: "Tradicionalne i utjecajne religije i Crkve bitno su utjecale na zaoštavanje društvenih podjela i rascjepa u dvostrukom pogledu..." Autor na kraju donosi porazan zaključak za sve spomenute religije na ovim prostorima bez razlike, ne navodeći međutim dokaze: "Faktično nijedna se Crkva nije javno i jasno pokazala kao prva i vjerodostojna braniteljica univerzalnosti ljudskih prava, koja bi zahtijevala u svagdašnjem životu za sve ljude koji su proganjani ili ugroženi - bez obzira na njihovu nacionalnost, njihovu vjeru, njihovu političku opredijeljenost. Istodobno stav Crkava prema brutalnosti i ratnim zločinima vrlo je ambivalentan. On se očitovao na sljedeći način: a) u vrlo apstraktnim osudama brutalnosti i ratnih zločina općenito; b) u vrlo apstraktnim pozivima vlastitoj zajednici da izbjegava takvo ponašanje; c) u vrlo čvrstim i jasnim osudama okrutnosti i ratnih zločina koje je druga strana učinila protiv nje; d) u šutnji naspram brutalnosti i ratnih zločina koje su počinili njezini vlastiti pripadnici i e) u gotovo posvemašnjem nedostatku javne zaštite žrtava druge strane kad su ih pogodile okrutnosti rata." Citirano iz spomenutog Vrcanova članka pod naslovom *Religion und Kirche und der Krieg im ehemaligen Jugoslawien* u njemačkom izdanju teološkog časopisa Concilium 31 (1995), str. 517-523. Navodi su na str. 520. i 522.

ako je vidljivo da ta kultura počiva na kršćanskim temeljima i ukoliko su bitne oznake kršćanstva u njoj prisutne, počevši od deset zapovijedi do vjere u trojedinoga Boga objavljenoga u Isusu Kristu, od poštivanja života od začeca do naravne smrti, od oprosta i pomirenja do ljubavi prema neprijatelju. To ne znači da i među nama nije prisutan kristijanizam. On predstavlja stalnu napast koja se odstranjuje kad nastojimo živjeti kršćanstvo u osobnom, obiteljskom i društvenom životu.

CHRISTIANITY AND CHRISTENDOM

Summary

The fact is that in Slavic countries which were under communism, including Croatia, there is no linguistic differences between Christianity, in the sense of original experience of the Christian belief, and Christianity in the sense of its historical mode of expression. The author suggests to introduce here notional distinction. That is necessary also for those who are engaged critically with research of Christian religion, not to put in the same basket expressions of the original Christianity and forms of the phenomenon of Christendom.